

การศึกษาพัฒนาการและบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน ในสมัยราชวงศ์ถัง ตั้งแต่ ปี ค.ศ. 635 - 845

A Study of the Development and Role of Nestorianism Christianity during the Tang Dynasty from AD 635-845

ธวัชชัย ชัยชนะกิจพงษ์¹ และ กนกพร นุ่มทอง²

Tawatchai Chaichanakijpong and Kanokporn Numtong

Received: November 22, 2022/ Revised: December 10, 2023/ Accepted: December 20, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาถึงพัฒนาการและบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในสมัยราชวงศ์ถัง ตั้งแต่รัชสมัยถังไท่จง รัชศกเจินกั๋ววัน ปี ค.ศ. 635 จนถึงรัชสมัยถังอู่จง รัชศกฮู่ยั้ง ค.ศ. 845 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนที่เข้าไปสัมพันธ์กับสังคมในสมัยนั้น ผลการวิจัยพบว่าคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนมีพัฒนาการและบทบาทสำคัญด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ โดยมีมิชชันนารีที่ได้รับตำแหน่งทางการเมืองการปกครอง ดูแลสถานการณ์ตามแนวชายแดน พร้อมหลักฐานสำคัญที่ปรากฏชัดถึงพัฒนาการและบทบาทการเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในยุคจักรวรรดิโรมันตะวันออก จักรพรรดิในราชวงศ์ถังแต่งตั้งมิชชันนารีในสมัยนั้นให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองการปกครอง ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนมีบทบาทมากในสมัยนั้น โดยมีหลักฐานบนแท่นศิลาบันทึกลงเป็นสำคัญ อีกทั้งยังพบร่องรอยกิจกรรมการแปลพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมบางส่วนเป็นภาษาจีนอย่างเป็นทางการปรากฏตั้งแต่ต้นราชวงศ์ถังแล้ว และพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถเทียบเคียงได้ว่า

¹ Corresponding author, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University),
E-mail: chaipong14@gmail.com

² รองศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (Associate Prof, Department of Eastern Languages, Faculty of Humanities, Kasetsart University),
Email: kanokporn.n@ku.th

กิจกรรมการแปลพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมได้ปรากฏตั้งแต่ยุคราชวงศ์จิ้นตะวันออก ซึ่งถือได้ว่าพัฒนาการและบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนได้เป็นส่วนหนึ่งในพัฒนาการสังคมจีนในสมัยราชวงศ์จิ้น

คำสำคัญ: พัฒนาการ บทบาท เนสโทเรียน ราชวงศ์จิ้น

Abstract

This research article studies the development and role of Nestorianism Christianity during the Tang Dynasty from 635 AD till 845 AD. The objective of this article is to study the development and role of Nestorianism Christianity in relation to society at that time period. The researchers found that Nestorianism Christianity plays an important development and role in politics, governance and economy with missionaries receiving political and administrative positions as well as overseeing the situation along the border, along with important evidence that clearly indicates the development and role of the propagation of Nestorianism Christianity during the same period. The evidence on the stone altar shows Emperors of the Tang dynasty appointed missionaries of that period to many important administrative positions which imply that Nestorianism Christianity played a large role in that period. In addition, traces of an official translation of the Old Testament Bible have been found since the beginning of the Tang Dynasty. Moreover, comparable historical evidence has been found that the Old Testament translation has occurred since the Jin Dynasty. Therefore, it can be considered that Nestorianism Christianity has played an influence role in the evolution of Tang society.

Keywords: Development, Role, Nestorianism, Tang Dynasty, China

บทนำ

สังคมในวัฒนธรรมจีนมีสำนักคิดและลัทธิก่อร่างขึ้นจากแนวความคิดเชิงปรัชญาหลายสาย หลายสำนัก เช่น ลัทธิขงจื๊อ ลัทธิเต๋า เป็นต้น ดังนั้นหากมองย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์ราชวงศ์ต่าง ๆ ของจีน เจ้าผู้ครองแคว้น หรือจักรพรรดิแต่ละพระองค์ต่างศรัทธาในลัทธิแตกต่างกันไป เพื่อสนับสนุนอำนาจทางการเมือง และความมุ่งหมายแฝงเร้นทางการปกครอง ทำให้แนวคิดของลัทธิต่าง ๆ เป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความคิด และค่านิยมของชาวจีน จนก่อเกิดเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาวจีนมาจนถึงปัจจุบัน

การเผยแพร่ศาสนาอื่นในสังคมจีนมีหลักฐานปรากฏให้เห็นตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยแต่ละศาสนามีพัฒนาการและบทบาทตามความศรัทธาของเจ้าผู้ครองแคว้น หรือจักรพรรดิต่างกันไป คริสต์ศาสนาเป็นอีกศาสนาหนึ่งที่เข้ามาหยั่งรากทางความคิดให้กับชาวจีน โดยผ่านเส้นทางการค้า พ่อค้า มิชชันนารี ตลอดจนจนถึงการเชื่อมสัมพันธ์ทางศาสนาในระดับชั้นราชสำนักกับศาสนจักร

ศาสนจักรเชื่อว่านักบุญโรมัส ซึ่งเป็นอัครสาวกในคริสต์ศาสนา ออกเผยแพร่คำสอนในพื้นที่ตะวันออกและเข้าไปในอินเดีย พลีชีพเป็นมรณสักขีด้วยการถูกแทงด้วยหอก ซึ่งมีกลุ่มชาวคริสต์หลายกลุ่มอ้างว่าสืบสายความเชื่อมาจากนักบุญโรมัสจนถึงทุกวันนี้ เห็นได้ว่าศาสนจักรตะวันออกแผ่อิทธิพลมาถึงอินเดีย โดยมีโบราณวัตถุของโรมันในอินเดียและแพร่กระจายออกไปไกลจนถึงทางภาคใต้ของไทย ดังที่พบเครื่องประดับและเหรียญศิลปะกรีกและโรมันขนาดเล็กในเมืองท่าต่าง ๆ แลบบังงาและกระบี่ (Ludovico di Varthema, 1863: 212-213)

ในอินเดียก็มีตำนานกล่าวถึงนักบุญโรมัส อัครสาวกผู้ที่พระเจ้าทรงส่งเขาไปที่นั่นเพื่อประกาศคำสอนขององค์พระเยซู และท่านได้ดำเนินพันธกิจเผยแพร่คำสอนจนเกิดผลและสร้างโบสถ์ขึ้นมาถึง 7 แห่งในอินเดียใต้ การมีตัวตนของนักบุญโรมัส สามารถอ้างอิงจากพระคัมภีร์ไบเบิลพันธสัญญาใหม่ซึ่งได้ปรากฏชื่อของท่านหลายแห่ง ดังนี้ บทพระธรรมยอห์น บทที่11: 16 เขียนว่า “โรมัส ที่เรียกว่า “ดิดูโมส” พูดกับเพื่อนสาวกว่า “ให้เราไปด้วยกันกับพระองค์เพื่อจะได้ตายกับพระองค์” ” และการสนทนาในงานเลี้ยงอาหารค่ำมื้อสุดท้ายระหว่างองค์พระเยซูกับโรมัส ในบทพระธรรมยอห์น บทที่14: 5 เขียนว่า “โรมัสพูดพระองค์ว่า “องค์พระผู้เป็นเจ้า พวกข้าพระองค์ไม่ทราบว่าคุณจะเสด็จไปที่ไหน พวกข้าพระองค์จะรู้จักทางนั้นได้อย่างไร?” ” และบทพระธรรมยอห์น บทที่20: 24-29 ซึ่งเป็น

บทที่เขียนชื่อเรื่องชัดเจนว่า พระเยซูกับโรมัส “โรมัสที่เขาเรียกกันว่าดิโมส ซึ่งเป็นสาวกคนหนึ่งในสิบสองคนนั้น ไม่ได้อยู่กับพวกเขาเมื่อพระเยซูเสด็จมา สาวกคนอื่นจึงบอกกับโรมัสว่า “เราเห็นองค์พระผู้เป็นเจ้าแล้ว” แต่โรมัสตอบพวกเขาว่า “ถ้าข้าไม่เห็นรอยตะปูนั้น และไม่ได้เอานิ้วของข้าแยงเข้าไปที่สีข้างของพระองค์แล้ว ข้าจะไม่เชื่อเลย เมื่อผ่านไปแปดวันแล้ว พวกสาวกของพระองค์อยู่ด้วยกันในบ้านนั้นอีก และโรมัสอยู่กับพวกเขาด้วย ประตูก็ปิดแล้ว แต่พระเยซูเสด็จเข้ามาและทรงยืนอยู่ท่ามกลางเขาตรัสว่า “สันติสุขจงดำรงอยู่กับท่านทั้งหลาย” แล้วพระองค์ตรัสกับโรมัสว่า “เอานิ้วของท่านแยงที่นี่ และดูที่มือของเรา ยืนมือของท่านออกมาคล้ำที่สีข้างของเรา อย่าสงสัยเลย แต่จงเชื่อ” โรมัสทูลพระองค์ว่า “องค์พระผู้เป็นเจ้าของข้าพระองค์ พระเจ้าของข้าพระองค์” พระเยซูตรัสกับเขาว่า “เพราะท่านเห็นเราท่านจึงเชื่อหรือ? คนที่ไม่เห็นเราแต่เชื่อก็เป็นสุข”

ทั้งนี้ ด้วยหลักฐานทางโบราณวัตถุของโรมันดังที่กล่าวมาข้างต้นอาจเชื่อได้ว่าการเดินทางมาเผยแผ่คำสอนขององค์พระเยซูของนักบุญโรมัสตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ส่งผลให้คริสตศาสนาในอดีตได้แผ่อิทธิพลมาถึงทางตะวันออกไกลหรืออาจกล่าวได้ว่าเดินทางมาถึงดินแดนทางตะวันตกของจีนแล้ว

เพื่อเป็นการย้ำถึงการเดินทางเข้ามาเผยแผ่มาทางเอเชียตะวันออกของคริสต์ศาสนานีสโทเรียน ในอดีตเอเชียตะวันออกรู้จักคริสตศาสนาหรือไม่ เป็นคำถามที่ควรหาคำตอบ ตามบันทึกต่าง ๆ และร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี บ่งชี้ให้เห็นว่า ชาวเอเชียตะวันออกในอดีต ค้นเคยกับคริสตศาสนา ในอีกรูปแบบหนึ่งที่คนปัจจุบันไม่รู้จัก คือ ศาสนจักรตะวันออก

อนึ่ง ในยุคที่จักรวรรดิโรมันตะวันออกมีบทบาทสำคัญในดินแดนแถบตะวันตก มีคริสตศาสนานิกายหนึ่งที่น่าสนใจมากคือ คริสตศาสนานีสโทเรียน เป็นศาสนจักรที่มีบทบาทสำคัญในยุคจักรวรรดิโรมันตะวันออกและผู้วิจัยพบว่าในประเทศไทยยังมีงานวิจัยที่ศึกษาด้านนี้โดยเฉพาะน้อยมาก และในราชวงศ์ถังก็เป็นยุคที่รุ่งเรืองของจีนแทบทุกด้าน แนวคิดของประชาชนหลอมรวมเป็นพุทธวัฒนธรรม และมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในเชิงประจักษ์ที่บ่งบอกถึงการเข้ามาของคริสตศาสนานีสโทเรียน ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจพัฒนาการและบทบาทของคริสตศาสนานีสโทเรียนในสมัยราชวงศ์ถัง ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาพัฒนาการและบทบาทของคริสตศาสนานีสโทเรียน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนที่สัมพันธ์กับสังคมจีนสมัยราชวงศ์ถัง
2. เพื่อศึกษาบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนที่สัมพันธ์กับสังคมจีนสมัยราชวงศ์ถัง

ข้อตกลงเบื้องต้น

วิสามานยนามภาษาจีนในบทความนี้ใช้เกณฑ์การถอดเสียงภาษาจีนแมนดารินด้วยอักษรวิธียไทย ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี พุทธศักราช 2547

ขอบเขตการวิจัย

บทความนี้มุ่งศึกษาพัฒนาการและบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในสมัยราชวงศ์ถัง ตั้งแต่รัชสมัยถังไท่จง (唐太宗) รัชศกเจินกั๋ว (贞观) ปี ค.ศ. 635 จนถึงรัชสมัยถังอู่จง (唐武宗) รัชศกชู่ยั้ง (会昌) ปีที่ 5 ปี ค.ศ. 845

วิธีการศึกษา

1. สรุปรงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ 1) บทความวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์คริสต์ศาสนาในช่วงต้นศตวรรษที่ 1 2) บทความวิจัยเรื่องคริสต์จักรแห่งตะวันออกกับการเก็บรักษาภูมิปัญญาตะวันตก 3) หนังสือหลักความจริง 40 ข้อที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าพระเจ้าทรงเป็นตรีเอกานุภาพ 4) บทความวิจัยบทสรรเสริญตรีเอกานุภาพแห่งคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน 5) บทความวิจัยเกี่ยวกับเส้นทางสายไหมของจีน 6) บทความวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของคริสต์ศาสนจักรของเปอร์เซียถึงจีนในสมัยราชวงศ์ถัง ทั้งนี้ประเด็นหลักในการสำรวจเอกสารงานวิจัยคือ ที่มาพัฒนาการและบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในสมัยราชวงศ์ถัง รวมถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมในสมัยราชวงศ์ถัง
2. รวบรวมเอกสารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยแบ่งดังนี้ 1) บันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีนที่เกี่ยวข้องถึงคริสต์ศาสนาในสมัยราชวงศ์ถัง 2) พระคัมภีร์ไบเบิลทั้งภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่ 3) บันทึกทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่กล่าวถึงคริสต์ศาสนา

ทั้งนี้ เอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยเลือกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เขียนถึงคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนหรือเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ที่มีเค้ารางเกี่ยวเนื่องสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในประเทศจีน ซึ่งมีเอกสารและหลักฐานดังนี้ 1) คัมภีร์ลัทธิเต๋าไท่ซิงจินเย่เสินตันจิง³ (太清金液神丹经) 2) คัมภีร์ลัทธิหยางฮงซามารมร่าลิก 3) วรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ของจีนที่เกิดขึ้นในสมัยเว่ยจิ้นราชวงศ์เหนือใต้ คัมภีร์จินโหลวจื่อ (金楼子) 4) แท่นศิลาต้าฉินจิงเจี้ยวหลิวลิ่งจิงกั๋วเปย (大秦景教流行中国碑) หรือแท่นศิลาคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนแห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออก

3. ศึกษาเนื้อหาในเอกสารหลักฐานที่ค้นพบ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยพิจารณาปรากฏการณ์ในบริบททางสังคมของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในสมัยราชวงศ์ถัง เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก็นำมาแสดงในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงปรากฏการณ์ในบริบททางสังคมและคุณค่า ตลอดจนถึงพฤติกรรมหรืออุดมการณ์ของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในประเทศจีน

4. วิเคราะห์เปรียบเทียบความสอดคล้องและความแตกต่างของเนื้อหา ทั้งนี้การวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อหา หลังผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลมาเทียบเคียงหาจุดร่วมเดียวกันที่สามารถแสดงปรากฏการณ์ พฤติกรรมและอุดมการณ์ของคริสต์ศาสนาในสมัยนั้นให้เห็นถึงความสอดคล้องและแตกต่างกันในเชิงประจักษ์

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยจำแนกการทบทวนวรรณกรรมเป็นประเด็นดังนี้ 1) ความเป็นมาของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน 2) สภาพสังคมในสมัยราชวงศ์ถัง 3) เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

³ เป็นคัมภีร์พระสูตรที่สำคัญฉบับหนึ่งของลัทธิเต๋า มี 3 เล่ม เล่มแรก เป็นการบันทึกตำนานเทพนิยายวิธีการดำรงชีวิต และคำสอนลัทธิเต๋า ส่วนเล่มที่ 2 บันทึกที่เขียนขึ้นโดยนักพรตทางเจิงอั้นเนื้อหาเขียนถึงศาสตร์การเล่นแร่แปรธาตุ และข้อมูลการศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีค่าในปัจจุบัน และสุดท้ายเล่มที่ 3 เป็นบทพรรณนาของเป่าผู่จื่อ บรรยายวัฒนธรรมประเพณีแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นข้อมูลการศึกษาค้นคว้าด้านประวัติศาสตร์จีนและประวัติศาสตร์โลกที่มีคุณค่ามาก (Zhao, 2020: 4)

ความเป็นมาของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 5 ปรากรูมมมอมทางคริสต์ศาสนา โดยระบุว่า พระเจ้าและธรรมชาติของพระคริสต์ เป็นบุคคลที่แตกต่างกัน ผลที่ตามมาจากมมมมนี้คือ มารีย์ไม่สามารถเรียกได้อย่างถูกต้องว่า เป็นมารดาของพระเจ้า แต่ถือว่าเป็นพระมารดาของพระคริสต์เท่านั้น ผู้เสนอทศนคตินี้ คือ พระสังฆราชแห่งคอนสแตนติโนเปิล เนสโทเรียน เนื่องจากการอ้างถึงมารีย์ในฐานะพระมารดาของพระเจ้ากลายเป็นที่นิยมในหลายส่วนของคริสตจักร สิ่งนี้จึงกลายเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดความแตกแยก

จักรพรรดิโรมันธีโอโดซิอุสที่ 2 เรียกร้องให้เปิดสภาเอเฟซัส (431) โดยมีจุดประสงค์เพื่อยุติปัญหานี้ ในที่สุดสภาก็ปฏิเสธมมมมมมของเนสโทเรียน คริสตจักรหลายแห่งที่ปฏิบัติตามทศนคติของเนสโทเรียนแตกออกจากคริสตจักรโรมัน ทำให้เกิดความแตกแยกครั้งใหญ่ ศาสนจักรเนสโทเรียนถูกข่มเหง และผู้ติดตามจำนวนมากหนีไปยังอาณาจักรซาซาเนียน ต่อมาในจักรวรรดิซาซาเนียน (เปอร์เซีย) มีผู้เปลี่ยนใจเลื่อมใสชาวคริสต์จำนวนมากในช่วงต้นประวัติศาสตร์ และยังยึดมั่นอย่างเคร่งครัดในความเชื่อนี้ ในส่วนหนึ่งเพื่อยอมรับตัวเองจากศาสนาของอาณาจักรโรมัน คริสต์ศาสนานี้กลายเป็นที่ยอมรับในจักรวรรดิซาซาเนียน ในช่วงศตวรรษที่ 4 และ 6 ชุมชนคริสเตียนซาซาเนียนเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ในตอนท้ายของศตวรรษที่ 5 คริสตจักรเปอร์เซียได้รับการจัดตั้งอย่างมั่นคงและเป็นอิสระจากคริสตจักรโรมัน คริสตจักรแห่งนี้พัฒนาจนเป็นที่รู้จักในปัจจุบันว่า คริสตจักรแห่งตะวันออก Bakers (2021: 14) และ Thavaraputt (2017: 27) ได้กล่าวถึง กลุ่มเนสโทเรียนว่าคือกลุ่มชาวคริสต์ที่มีถิ่นฐานในตะวันออกกลาง และมีบทบาทสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของคริสต์ศาสนาในช่วงศตวรรษที่ 4-8 คนกลุ่มนี้ได้มีปฏิสัมพันธ์ทั้งกับจักรวรรดิโรมัน จักรวรรดิซาซาเนียน และจักรวรรดิอิสลาม จนกระทั่งสามารถสถาปนาคริสตจักรแห่งตะวันออก

สภาพสังคมในสมัยราชวงศ์ถัง

สภาพสังคมด้านการเมือง การเมืองของราชวงศ์ถังตอนต้น (ค.ศ. 618-754) มีการเปิดกว้างมากขึ้นในหลายๆ ด้าน แม้ว่าจักรพรรดิมีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจพระทัย แต่พระองค์ก็ทรงยอมรับฟังความคิดเห็นต่าง ๆ จากขุนนางก่อนทุกครั้ง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจักรพรรดิกับขุนนางต่าง ๆ มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น และชนชั้นปกครองนั้นจากที่เคยมีแต่พวกตระกูลขุนนางชั้นสูงเข้ารับราชการ ยังเปิดกว้างยอมรับคนทุกชนชั้นที่เป็นผู้ที่มี

ความสามารถ ไม่ว่าจะเป็นประชาชนธรรมดาหรือประชาชนที่มาจากชนเผ่าต่าง ๆ (Ting, 2018: 16)

สภาพสังคมด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจของราชวงศ์ถังตอนต้น (ค.ศ. 618-754) มีความเจริญรุ่งเรืองมากทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีของกินของใช้ อย่างเพียงพอ อีกทั้งมีการค้าบนเส้นทางสายไหมทั้งทางบกและทางทะเล ทำให้เมืองต่าง ๆ เจริญมากขึ้น เช่น เมืองฉางอัน (长安) เมืองกว่างโจว (广州) และเมืองหยางโจว (扬州) เป็นต้น เศรษฐกิจของราชวงศ์ถังตอนต้น จึงเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ถึงขั้นสูงสุด (Ting, 2018: 27)

ในปี ค.ศ. 1877 นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันที่ชื่อว่า Ferdinand von Richthofen (ค.ศ. 1833-1905) ผู้เขียนหนังสือ China. Ergebnisse Eigener Reisen und Darauf Gegründeter Studien ตั้งชื่อเส้นทางทางบกที่เชื่อมโยงประเทศจีนกับเอเชียกลาง เอเชียตะวันตก เอเชียใต้ ทวีปยุโรปและทวีปแอฟริกาเหนือว่าเส้นทางสายไหม (The Silk Road) เป็นครั้งแรก ซึ่งต่อมาเส้นทางนี้จึงถูกเรียกว่าเส้นทางสายไหม (Xi, 1995: 118)

อนึ่ง เส้นทางสายไหมทางบกเริ่มจากเมืองฉางอัน ผ่านเหอซีโจวหลั่ง (河陇走廊) ซึ่งคือมณฑล甘肅 (甘肃) ในปัจจุบัน เข้าสู่ภาคตะวันตกของจีนซึ่งคือเขตปกครองตนเองซินเจียงอุยกูร์ เส้นทางนี้สามารถไปสู่อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย จนถึงทวีปยุโรปและทวีปแอฟริกาเหนือ ซึ่งเส้นทางสายไหมเป็นทั้งเส้นทางเศรษฐกิจการค้าสำคัญ เป็นเส้นทางการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสมัยนั้น (Xi, 1995: 118)

สภาพสังคมด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมในสมัยราชวงศ์ถังตอนต้นมีลักษณะการเปิดกว้าง โดยมีวัฒนธรรมหลากหลายจากต่างประเทศเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมของราชวงศ์ถังดั้งเดิม และวัฒนธรรมของราชวงศ์ถังดั้งเดิมก็ถูกเผยแพร่ไปยังต่างประเทศอีกด้วย จึงทำให้วัฒนธรรมในช่วงเวลานี้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากซึ่งได้ส่งอิทธิพลต่อการใช้ชีวิตคนราชวงศ์ถังตอนต้น (Ting, 2018: 35)

อนึ่งการเข้ามาเผยแผ่ศาสนาจำเป็นต้องใช้การสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและการแปลพระสูตรคำสอนคริสต์ศาสนา ซึ่ง Srisomthawin (2016: 95) ได้กล่าวไว้ว่า “การสื่อสารระหว่างมนุษย์ที่มีภาษาและวัฒนธรรมต่างกันเป็นไปอย่างกว้างขวางและแพร่หลาย การแปลจึงมีความสำคัญในการถ่ายทอดสารที่ผู้ส่งสารต้องการสื่อไปยังผู้รับสาร ทั้งสารทางภาษาและสารทางวัฒนธรรม การแปลจึงเป็นเครื่องมือสื่อสารข้ามวัฒนธรรม อย่างหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการติดต่อสื่อสารระหว่างกลุ่มคนที่มีภาษาและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน”

สภาพสังคมด้านศาสนาและความเชื่อ

Si (2019: 316) ได้อธิบายถึงศาสนาและความเชื่อของชาวจีนไว้ว่า ความเชื่อของชาวจีนเมื่อมาถึงยุคหลังได้ถูกลอมรวมเข้ากับลัทธิเต๋าเป็นแก่นแกน ในยุคสันตสารทยังปรากฏคำกล่าวอ้างถึงความเป็นอมตะของนักพรตด้วย ดังในบันทึกจั่วซื่อ (左氏) เขียนว่า “โบราณกาลมีความเป็นอมตะ สิ่งนี้เป็นเรื่องที่ควรปลาบปลื้มมิใช่หรือ?”

Si (2019: 322) ยังอธิบายอีกว่าในสังคมจีน ความเชื่อและความศรัทธาในศาสนาไม่ลึกมาก เนื่องจากอิทธิพลของลัทธิขงจื้อ เพราะความปรารถนาของชาวจีนอยู่ในสิ่งที่เห็น และจับต้องได้บนโลกมนุษย์ไม่ใช่ชาติภพหน้า ดังนั้นจึงไม่ปรากฏข้อพิพาททางศาสนาที่ไร้เหตุผลกับชนเผ่าอื่นหรือชาวต่างชาติ สิ่งนี้คือจุดเด่นของวัฒนธรรมจีน

You (2020: 12) ได้กล่าวถึงปรัชญาของจีนไว้ว่า คือการวิเคราะห์ชีวิตของมนุษย์อย่างเป็นระบบ ปรัชญาจีนตั้งแต่ในอดีตถือได้ว่ามีสถานะเทียบเท่าศาสนาอื่น ๆ เพราะในอดีตการศึกษาของชาวจีนจะต้องอ่านเขียน สี่คัมภีร์ ได้แก่ หลุนอี่ว (论语) เม้งจื่อ (孟子) ต้าเสวีย (大学) และจงยง (中庸) ให้แตกฉานท่องจนขึ้นใจ ส่งผลให้แนวคิดของลัทธิขงจื้อซึมซับอยู่ในสังคมการดำรงชีวิตของชาวจีน

จากข้อความข้างต้น ศาสนาและความเชื่อในสังคมจีนจึงเป็นการหลอมรวมของลัทธิเต๋ากับลัทธิขงจื้อเป็นแก่นแกน ผสมกับศาสนาอื่นที่เข้ามาเผยแผ่จนได้รับการยอมรับจากชาวจีนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ศาสนาและความเชื่อในประเทศจีนมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

สรุปได้ว่าสภาพสังคมราชวงศ์ถังตอนต้นเป็นสังคมแบบเปิดกว้าง เนื่องจากบริเวณชายแดนสงบสุข อีกทั้งมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคม การเดินเรือ และการสนับสนุนจากราชสำนักที่ช่วยส่งเสริมการค้าขายและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างประเทศ จึงทำให้เส้นทางสายไหมเจริญรุ่งเรืองมาก และยังส่งผลให้ราชสำนักมีความสัมพันธ์อันดีกับภายนอก โดยวัฒนธรรมราชวงศ์ถังดั้งเดิมเผยแพร่ไปยังต่างชาติ อีกทั้งยังมีวัฒนธรรมต่างแดนเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมราชวงศ์ถังดั้งเดิม ด้านศาสนาและความเชื่อเป็นการหลอมรวมของลัทธิเต๋ากับลัทธิขงจื้อเป็นแก่นแกน ชาวจีนยอมรับแนวคิดทางศาสนาใหม่ ๆ ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมจีนในหลายด้าน ทำให้สภาพสังคมราชวงศ์ถังเป็นแบบพหุวัฒนธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงให้เห็นว่าคริสต์ศาสนานิสโตเรียนเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีนโดยสามารถเทียบเคียงการเข้ามาเผยแผ่ดังนี้

มีนักวิชาการได้สืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์เพิ่มเติมและเทียบเคียงแหล่งข้อมูลหลายด้าน ผู้วิจัยพบว่า คริสต์ศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีน ตั้งแต่ศตวรรษที่ 3-4 ซึ่งตรงกับราชวงศ์จิ้นตะวันออกของจีน จากการพบหลักฐานชิ้นหนึ่งในคัมภีร์ลัทธิเต๋าไท่ซิงจิ้นเย่เลินตันจิง บรรพสุดท้าย บทนำของป้าผู่จื่อ (抱朴子) มีการบันทึกถึงความเชื่อคริสต์ศาสนายุคโรมันในอดีตกาลดังนี้ “จักรวรรดินี้สั่งสอนพระวจนะคริสต์ศาสนา บทคำสอนพระวจนะ พิสดาร เข้าใจยาก ไม่เหมือนกับคำสอนของปราชญ์จีนในอดีต มีสถานะเทียบเท่านักพรต นักบวช รูปแบบคล้ายยุคบรรพกาล ไม่เลี่ยนดูหาสรับใช้ แม้เป็นราชาก็ทำการเพาะปลูก ทอผ้าด้วยตนเอง สั่งสอนผู้คนด้วยพระวจนะคริสต์ศาสนา ทุกคนมีทัศนคติที่ดี ไม่สร้างกฎและบทลงโทษ ประชาชนสมัครสมานสามัคคี อยู่เย็นเป็นสุข ผืนดินอุดมสมบูรณ์ อากาศไม่หนาวและไม่ร้อนมากเกินไป จักรวรรดิไร้ซึ่งคนดูร้าย คริสต์ศาสนามีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลในการดำรงชีวิตของประชาชน และนี่ก็คือ จักรวรรดิโรมันตะวันออก นำพันธกิจในคริสต์ศาสนา เดินทางนับหมื่นลี้ เผยแผ่พระวจนะของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเปรียบเหมือนดังการเดินทางไกลออกจากด่านห่านกู่กวน (函谷关) ไปทางตะวันตกของเหลาจื่อ” (Zhao, 2020: 6)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ลัทธิเต๋าได้รู้จักและเข้าใจแนวคิดความเชื่อของคริสต์ศาสนามาช้านานแล้วในรูปแบบเกอ้อ⁴ แสดงให้เห็นว่าในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก (ค.ศ.317-420) แนวคิดและคำสั่งสอนทางคริสต์ศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีนผ่านคำสอนลัทธิเต๋าแล้ว

ครั้นต่อมาในศตวรรษที่ 5-6 ช่วงรัชสมัยเป่ย์เว่ย์ (北魏) เมืองลั่วหยาง (洛阳) ได้ปรากฏมิชชันนารีคริสต์ศาสนาแล้ว ตามบันทึกในคัมภีร์ลั่วหยางสังฆารามร่าลิก ซึ่งมีหยางเซวี่ยนจื่อ (杨街之) เป็นผู้แต่ง ในปี ค.ศ 547 เขียนไว้ว่า “ในตอนนั้นการศึกษาศาสนาพระคัมภีร์รูปเคารพแพร่หลายทั่วเมืองลั่วหยาง นักบวช มิชชันนารี จากต่างแดน มารวมตัว

⁴ (格义) -เกอ้อ เป็นคำศัพท์ปรัชญาทางพุทธศาสนา มีความหมายโดยรวมคือการเปรียบเทียบหาความหมายที่แฝงในความหมายนั้นทุกมิติ

กันที่เมืองลั่วหยาง ทุกคนถือพระคัมภีร์พกคทาทางเซนเหล็ก⁵ ทุกคนสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นปฏิจา-วิสนากันออกரசชาติ” และก่อนถัดมา “ในจำนวนนักบวช มิชชันนารีกว่าสามพันคนซึ่งเดินทางมาจากแคว้นต่าง ๆ มากกว่าร้อยแคว้นทางดินแดนแถบตะวันตก อาณาจักรที่ไกลที่สุดทางตะวันตกก็คือ จักรวรรดิโรมันตะวันออก”

ผู้วิจัยพบประเด็นที่สอดคล้องและสามารถเทียบเคียงได้ ซึ่งสันนิษฐานว่า มิชชันนารีจากจักรวรรดิโรมันตะวันออกอาจหมายถึง มิชชันนารีคริสต์ศาสนานิสโตเรียน แต่เนื่องจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยังค้นพบได้น้อยมาก สถานการณ์การเผยแพร่โดยละเอียดยังไม่มีความชัดเจน แต่สิ่งที่พบและยืนยันหลักฐานเชิงประจักษ์คือ มิชชันนารีของอาณาจักรโรมันตะวันตกได้เคยเดินทางมาถึงประเทศจีนแล้ว

อนึ่ง การค้นพบหลักฐานที่ยังสามารถนำมาเทียบเคียงได้อีก เป็นหลักฐานวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ของจีนที่เกิดขึ้นในสมัยเว่ยจิ้นราชวงศ์เหนือใต้ รัชสมัยจักรพรรดิเหลียนหยวนตี้เซียวอู่ (梁元帝蕭繹) (ค.ศ. 552-554) คัมภีร์จินโหลวจื่อ (金樓子) บรรพที่ 6 บันทึกบทความทั่วไปตอนที่ 13 มินิทานสุภาสิตเรื่องเศรษฐีขอแกะกับพระคัมภีร์ไบเบิลพันธสัญญาเดิมบทพระธรรม 2 ซามูเอล บทที่ 12: 1-4 “เรื่องนาธันกล่าวโทษดาวิด” ซึ่งทำให้เห็นว่าทั้งสองเรื่องมีความสอดคล้องเกี่ยวข้องกันอย่างเห็นได้ชัด โดยเนื้อหาของนิทานสุภาสิตเศรษฐีขอแกะ มีดังนี้ “เว่ยเหวินโหว (魏文侯) เห็นซ่งหลิงจื่อ (宋陵子) มิใคร่เต็มใจนัก เหวินโหวจึงกล่าวว่า “ความยากจนนั้นคือสิ่งใด?” และกล่าวเสริมอีกว่า “แคว้นผู้มีเศรษฐีคนหนึ่ง ทำปศุสัตว์เลี้ยงแพะ แกะ จำนวน 99 ตัว เขามีความปรารถนาจะมีให้ครบ 100 ตัว ต่อมาเขาพบว่าเพื่อนบ้านของเขาเป็นคนยากจน เลี้ยงแพะ แกะ อยู่ 1 ตัว เศรษฐีละโมบจึงเข้าไปคุ้ยเพื่อขอซื้อแพะ แกะ ตัวนั้นและพูดว่า “เรามีแพะ แกะ อยู่ในคอก 99 ตัวแล้ว อยากจะขอซื้อแพะ แกะ ของเจ้าเพิ่มอีกหนึ่งตัว จะทำให้จำนวนแพะ แกะ ของเรารอบจำนวน 100 ตัวพอดี” เพื่อนบ้านคนนั้นนิ่งเงียบไม่ตอบตกลง จนทำให้เศรษฐีคนนั้นอารมณ์เสียกลัดกลุ้มใจไปทั้งชีวิต”

นอกจากนี้ยังพบหลักฐานซึ่งมีใจความดังที่กล่าวในเนื้อหาพระคัมภีร์ไบเบิลพันธสัญญาเดิมบทพระธรรม 2 ซามูเอล บทที่ 12: 1-4 “เรื่องนาธันกล่าวโทษดาวิด” “พระยาห์เวห์ทรงใช้นาธันไปหาดาวิด นาธันก็ไปเข้าเฝ้าและทูลพระองค์ว่า “ในเมืองหนึ่ง มี

⁵ ในต้นฉบับใช้คำว่า ซี (錫) แปลว่าดีบุกหรือเหล็กหล่อ คำนี้ต้องดูบริบทแปลพร้อมกับประโยคที่เขียนว่า อี้กั้วซาเหมิน (異國沙門) เพราะมิชชันนารีในคริสต์ศาสนานิยมถือพระคัมภีร์และถือคทาทางเซนเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระเยซูตลอดเวลา ดังนั้นจึงเห็นควรแปลว่า คทาทางเซนเหล็ก

ชายสองคน คนหนึ่งมั่งมี อีกคนหนึ่งยากจน คนมั่งมีนั้นมิแพะ แกะและโคมากมาย แต่คนจนนั้นไม่มีอะไรเลย มีเพียงแกะตัวเมียตัวเล็ก ๆ ตัวเดียวที่เขาซื้อมา ซึ่งเขาชอบเลี้ยงจนเติบโตมากับเขา พร้อมกับบุตรของเขา มันทกินอาหารที่เขากินและดื่มจากถ้วยเดียวกับเขานอนกับพวกเขาและเป็นเหมือนบุตรสาวของเขา ฝ่ายคนมั่งมี วันหนึ่งมีแขกคนหนึ่งเดินทางมาเยี่ยม เขาเสียดายที่จะเอาแพะแกะหรือโคของเขา มาทำอาหารเลี้ยงแขกคนนั้น จึงเอาแกะตัวเมียของคนจนนั้นเตรียมเป็นอาหารให้แก่แขกที่มาเยี่ยม”

จากนิทานสุภาษิตทั้งสองเรื่องนี้ทำให้เห็นว่า ทั้งสองเรื่องคล้ายคลึงกันเป็นอย่างมาก เพียงแต่คัมภีร์จินโหลวจื่อได้เปลี่ยนแปลงเหตุการณ์แวดล้อมของเรื่องอยู่ในยุคจั้นกั๋ว และตัวละครให้เป็นชื่อชาวจีนเท่านั้น แต่บทพระธรรม 2 ซามูเอล บทที่12: 1-4 “เรื่องนาอันกล่าวโทษดาวิด” เป็นการสนทนาระหว่าง นาอันกับคิงส์ดาวิด โดยเนื้อหาได้เสียดสีบุคคลที่มีจิตใจละโมภ ซึ่งนักวิชาการด้านสุภาษิตจีนเฉินผู่ชิง (陈蒲清) ให้ความเห็นว่า มีความเป็นไปได้ว่านิทานสุภาษิตในคัมภีร์จินโหลวจื่อได้เรียนรู้มาจากพระคัมภีร์ไบเบิลพันธสัญญาเดิมบทพระธรรม 2 ซามูเอล บทที่12: 1-4 “เรื่องนาอันกล่าวโทษดาวิด” (Yang & Zhang, 2020: 104)

อนึ่ง เรื่องที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่านิทานสุภาษิตในพระคัมภีร์ไบเบิลได้เผยแผ่เข้ามาสู่ประเทศจีนมานานแล้วตามเส้นทางสายไหม ผ่านศิษยาภิบาลคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน ฟอคำ นักเดินทาง นี่คือการเผชิญศึกษาหนึ่งที่สามารถทำให้เชื่อได้ว่า นิทานสุภาษิตที่เก่าแก่ที่สุดของจีนในสมัยโบราณอย่างเรื่องเศรษฐีขอแกะในคัมภีร์จินโหลวจื่อได้รับอิทธิพลจากนิทานสุภาษิตในพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมบทพระธรรม 2 ซามูเอล บทที่12: 1-4

เพราะฉะนั้น หากสันนิษฐานตามหลักฐานที่แสดงก่อนหน้านี้ผู้วิจัยพบว่า คริสต์ศาสนาได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่ศตวรรษที่ 3 ซึ่งตรงกับราชวงศ์จิ้นตะวันออกของจีน เป็นต้นมาผ่านฟอคำ นักเดินทาง คนเร่ร่อน มิชชันนารี ผ่านเส้นทางสายไหม

ลำดับถัดมาเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญทางประวัติศาสตร์ ขุดพบที่เมืองซีอานในสมัยราชวงศ์หมิง รัชศกเทียนฉี (天启) ปีที่ 3-5 (ค.ศ. 1623-1625) ปัจจุบันแท่นศิลาตั้งอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานในเมืองซีอานประเทศจีน (西安碑林博物馆) แท่นศิลาบันทึกว่า ในปี ค.ศ 781 มิชชันนารีคริสต์ศาสนานเนสโทเรียนชื่อจิงจื่อ (景净 จิงจิ้ง) และหลี่ซิวเหยียน (吕秀岩) ร่วมกันเขียนและสร้างขึ้นตามพระราชโองการจักรพรรดิถังเต๋อจงจนสร้างเสร็จด้านบนสุดของแท่นศิลาสลักรูปกางเขนฐานดอกบัวและสลักชื่อเป็นอักษรจีนว่า

ต้าฉินจิ้งเจี้ยวหลิวลิ่งจกั๋วเปย (大秦景教流行中国碑) หรือแท่นศิลาคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนแห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออก แท่นศิลาชิ้นนี้จารึกทั้งภาษาจีนและภาษาซีรีแอกบางส่วน สูง 279 ซม. กว้าง 99 ซม. หนา 0.85 ซม. แท่นศิลาได้บันทึกเรื่องราวคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในแผ่นดินจีน ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่บ่งชี้ถึงการปรากฏชัดของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในจีนขึ้นสำคัญ ข้อความบนแท่นศิลาแบ่งเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งบันทึกเรื่องราวคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในสมัยนั้น อีกส่วนหนึ่งบันทึกบทสรรเสริญ มีอักษรรวมกันทั้งหมด 1780 ตัว ด้านล่างสุดของแท่นศิลาทั้งซ้ายขวาสลักชื่อมิชชันนารีศิษยาภิบาล จำนวน 128 คน (Hou, 2014: 47)

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการ ประวัติความเป็นมาและการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในสมัยราชวงศ์ถัง

ในปี ค.ศ. 635 คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนแห่งตะวันออกหรือศาสนจักรตะวันออกมีพระสังฆราชเปอร์เซีย (ตามบันทึกบนแท่นศิลาเขียนว่ามิชชันนารีชาวเปอร์เซีย) คนหนึ่งนามว่าออลเปิน ได้เดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนา ที่เมืองฉางอานเมืองหลวงของจีนในสมัยนั้น ตรงกับรัชสมัยของจักรพรรดิถังไท่จงแห่งราชวงศ์ถังโดยจักรพรรดิถังไท่จงทรงประกาศพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยเรื่องศาสนาสำหรับชาวคริสต์ในจีนและทรงมีพระราชโองการให้สร้างโบสถ์คริสต์แห่งแรกขึ้นในเมืองฉางอานในปี ค.ศ. 638 โดยคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนนี้ชาวจีนจะรู้จักในชื่อว่าจิ้งเจี้ยว (景教) ต่อมาชุมชนคริสเตียนในจีนขยายตัวเป็นอย่างมาก

แท่นศิลาที่ขุดพบบันทึกเรื่องราวของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน เริ่มต้นในรัชศกเจินกั๋วานปีที่ 9 (ค.ศ. 635) โดยบันทึกคำสอนและการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในประเทศจีน ซึ่งในยุคบุกเบิกมีมิชชันนารีออลเปินนำพระสูตรพระคัมภีร์ไบเบิลจากศาสนจักรตะวันออกมายังประเทศจีน จนกระทั่งในรัชศกเจินกั๋วานปีที่ 12 (ค.ศ. 638) มีพระบรมราชานุญาตให้เผยแผ่คำสอนทั่วประเทศจีนได้ เพราะฉะนั้นคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนที่ปรากฏในประเทศจีนยุคนั้นประชาชนทั่วไปรู้จักในชื่อว่าจิ้งเจี้ยว แต่เอกสารบันทึกทางราชสำนักจะใช้คำว่าต้าฉินเจี้ยว (大秦教) (Hou, 2014: 47)

บนแท่นศิลายังบันทึกเหตุการณ์การเผยแผ่คำสอน พิธีการ พันธกิจ ในเวลานั้นการสร้างโบสถ์คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในหลายเมือง อาทิ เมืองหลวงฉางอาน เมืองลั่วหยาง เมืองอู่โจว เมืองหลิงอู่ เมืองกว่างโจวและเมืองหยางโจว เป็นต้น ครั้นในเวลาต่อมา

จักรพรรดิถังเกาจง (唐高宗) มีพระบรมราชานุญาตให้สร้างโบสถ์ทุกเมือง ในแท่นศิลาอย่างบันทึกอีกว่า ในรัชสมัยถังเต๋อจง (唐德宗) ทรงแต่งตั้งมิชชันนารีเนสโตรีเยนคนหนึ่งชื่ออีฮือ (伊斯) เป็นรองผู้บัญชาการทหารเขตภูมิภาค⁶ ช่วยเหลือแม่ทัพกัวจื่ออี้⁷ (郭子仪) ทำสงครามชายแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือ และให้แปลพระสูตรพระคัมภีร์ไบเบิลที่หอเก็บคัมภีร์ในพระราชวัง พร้อมส่งสอนคนในเชื้อพระวงศ์ คำสั่งสอนเป็นประโยชน์ในวงกว้าง จักรพรรดิถังไถ่จงทรงมีรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์โบสถ์คริสต์ศาสนาหนึ่งแห่งในเมืองฉางอาน พร้อมทรงมีพระบรมราชานุญาตให้วางพระบรมสาทิสลักษณ์ในโบสถ์แห่งนั้นอีกด้วย (Hou, 2014: 47)

ครั้นในช่วงแรกที่คริสต์ศาสนานิสโตรีเยนเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีน ไม่ได้ดำเนินกิจกรรมโดยไร้ทิศทาง แต่เริ่มต้นจากความสัมพันธ์ทางการทูตผ่านชนชั้นปกครองของทั้งสองจักรวรรดิในยุคนั้น ขั้นตอนการเผยแผ่ดำเนินขึ้นอย่างเป็นรูปแบบ โดย 3 ปีแรกของการเผยแผ่ มิชชันนารีอิลเปินได้เข้าเฝ้าจักรพรรดิถังไท่จง มอบเครื่องราชบรรณาการพร้อมพระสูตรพระเยซูของคริสต์ศาสนานิสโตรีเยน พระองค์ทรงมีพระราชโองการให้มิชชันนารีอิลเปินพำนักอยู่ที่หอเก็บพระสูตรในวังหลวงเพื่อแปลบทพระสูตรคำสอนตามพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมบางตอนให้เป็นภาษาจีน และเผยแผ่ส่งสอนกลุ่มเชื้อพระวงศ์ในพระราชวัง จนกระทั่งจักรพรรดิและกลุ่มเชื้อพระวงศ์เข้าใจพระสูตรเป็นอย่างดีและสันนิษฐานว่าพระองค์ได้เข้ารับเชื่อตามหลักคำสอนของคริสต์ศาสนาแล้ว ด้วยความเจริญก้าวหน้าและการต้อนรับเป็นอย่างดีจากทั้งเชื้อพระวงศ์ กลุ่มขุนนาง รวมถึงสามัญชนในสมัยนั้น (Wang, 2021: 50)

มิชชันนารีอิลเปิน เข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศจีนอย่างเป็นทางการ ในปี ค.ศ. 635 ภายในระยะเวลา 3 ปี มิชชันนารีคริสต์ศาสนานิสโตรีเยนได้เข้ามาประเทศจีนอย่างต่อเนื่อง มีจำนวนมากถึง 21 คน ในช่วงระยะเวลานั้นนอกจากจะดำเนินพันธกิจเผยแผ่ศาสนา ซึ่งเป็นหน้าที่หลักสำคัญของทุกคนแล้ว ยังได้แปลพระคัมภีร์คริสต์ศาสนา

⁶ เป็นชื่อเรียกตำแหน่ง 节度副使 เจี้ยตูฟู่สือ คือรองผู้บัญชาการทหารเขตภูมิภาค มีหน้าที่ดูแลการทหารและต่อต้านข้าศึกตามแนวชายแดน ในสมัยราชวงศ์ถัง

⁷ แม่ทัพใหญ่ที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นที่ปราบกบฏอันสือได้สำเร็จในปี ค.ศ. 697 - 781 ทั้งนี้กบฏอันสือนี้เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อพระราชอำนาจของราชสำนักและความเจริญรุ่งเรืองที่เดินทางมาถึงจุดสูงสุดของราชวงศ์ถัง เพราะหลังจากปราบกบฏอันสือได้สำเร็จเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบการคลังและการปกครอง สถานการณ์ตามแนวชายแดนเกิดการเปลี่ยนแปลง พระราชอำนาจและสภาพเศรษฐกิจไม่สามารถกลับมาเหมือนเดิมได้อีกเลย

เนสโทเรียนเป็นภาษาจีน ซึ่งมีหลักฐานบันทึกบนแท่นศิลาว่า “แปลพระคัมภีร์ที่หอพระสูตร ปุจฉาวิสัชนากันลึกซึ้งในพระราชวัง หลักคำสอนลึกซึ้ง ใช้งานได้จริง มีพระราชโองการให้เผยแผ่ไปทุกเมือง” แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการแปลพระคัมภีร์ของโอลิเปินเกิดขึ้นจริง แต่ว่าพระคัมภีร์ฉบับแปลสูญหาย และคำสอนของคริสต์ศาสนาได้เข้าถึงเชื้อพระวงศ์และขุนนาง จนมีรับสั่งให้เผยแผ่ไปทั่วทุกเมือง

ส่วนพระคัมภีร์คริสต์ศาสนานเนสโทเรียนฉบับแปล มีนักวิชาการสืบค้นจนสามารถพบหลักฐานทางวรรณกรรมที่สามารถนำมาเทียบเคียงได้ก็คือ บทสรรเสริญตรีเอกานุภาพคริสต์ศาสนานเนสโทเรียนแห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออก (大秦景教三威蒙度讚-ตำฉินจิงเจี้ยวซานเว่ย⁸เหมิงตู่จั้น) นักวิชาการจีนศึกษาชาวฝรั่งเศสชื่อ Paul Pelliot (1878-1945) พบห้องศิลาที่เมืองตุนหวงในปี ค.ศ. 1908 ฉบับจริงเก็บอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ลูฟวร์ ประเทศฝรั่งเศส ทั้งเล่มแบ่งออกเป็น 3 บรรพ ได้แก่ บทสรรเสริญ บทพระสูตร และบทบันทึกพรรณนาข้อคิดเห็น ในส่วนบทบันทึกพรรณนาข้อคิดเห็น นักวิชาการพบว่าบุคคลที่แปลบทสรรเสริญตรีเอกานุภาพคริสต์ศาสนานเนสโทเรียนแห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออกชื่อว่าอดัมและเป็นคนคลคนเดียวกับชื่อที่บันทึกบนแท่นศิลาตำฉินจิงเจี้ยวหลิงจงกั๋วเปย ต่อมา มีนักวิชาการชื่ออู่ฉีอู่ (吴其昱) ได้เปรียบเทียบวรรณกรรมบทสรรเสริญตรีเอกานุภาพกับบทสรรเสริญพระเจ้าฉบับภาษาอังกฤษที่แปลมาจากภาษาซีรีแอก พบว่าวรรณกรรมทั้งสองฉบับนั้นมีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน หลังตรวจสอบอีกครั้งพบว่า บทสรรเสริญพระเจ้าภาษาซีรีแอกแปลมาจากบทสรรเสริญฉบับดั้งเดิมที่เป็นภาษากรีกชื่อว่า Greater Doxology และเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับบทสรรเสริญ Gloria in Excelsis Deo ฉบับภาษาละตินก็พบว่าเป็นฉบับเดียวกัน นักวิชาการชื่ออู่ฉีอู่ให้ความเห็นว่าบทสรรเสริญตรีเอกานุภาพฉบับภาษาจีนของคริสต์ศาสนานเนสโทเรียน เป็นบทสรรเสริญฉบับแปลภาษาจีนจากบทสรรเสริญถวายเกียรติแด่พระเจ้า Gloria in Excelsis Deo ฉบับภาษาละติน เนื่องจากบทสรรเสริญถวายเกียรติแด่พระเจ้า เป็นบทสรรเสริญที่แสดงถึงความเคารพศรัทธาในคริสต์ศาสนา เริ่มแพร่หลายมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 2 บทเพลงสรรเสริญนี้นำมาจากพระวจนะในพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาใหม่ บทพระกิตติคุณ

⁸ ตรีเอกานุภาพ คือทรงสภาพรวมเป็นสามพระภาค คือพระบิดา พระบุตร และพระวิญญาณบริสุทธิ์ รวมทั้งหมดนี้ก็เป็นพระเจ้า ความจริงข้อนี้มีสอนไว้ในพระวจนะของพระเจ้าอย่างแจ่มแจ้งและเราสามารถรวบรวมเป็นหลักข้อเชื่อได้ดังนี้ “พระเจ้าเที่ยงแท้มีพระองค์เดียว และทรงมีสภาพเป็นสามพระภาค กล่าวคือ พระบิดา พระบุตรและพระวิญญาณบริสุทธิ์” (Horton, 1996: 4)

ลูกา 2: 14 “พระสิริจึงมีแต่พระเจ้าในที่สูงสุดส่วนบนแผ่นดินโลก สันติสุขจงมีท่ามกลางมนุษย์ทั้งหลายที่พระองค์โปรดปรานนั้น” (Wu, 1986: 3)

จากเนื้อหาข้างต้นเห็นได้ว่า บทสรรเสริญตรีเอกานุภาพคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน แห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออก ที่แปลมาจากบทสรรเสริญถวายเกียรติแด่พระเจ้าเป็นเจ้าภาษาซีรีแอ็ก เป็นบทสรรเสริญฉบับสมบูรณ์ที่แปลเป็นภาษาจีน และยังเป็นแบบอย่างวรรณกรรมฉบับแปลพระคัมภีร์ไบเบิลที่เก่าแก่ โดยยังเก็บรักษามาจนถึงปัจจุบัน

2. บทบาททางสังคมและอิทธิพลของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน

มิชชันนารีโอลิเฟน ได้แปลหนังสือเล่มหนึ่งชื่อว่า พระวจนะเยซู ตามพระราชโองการของจักรพรรดิถังไท่จง (唐太宗) ซึ่งได้บันทึกคำสอนของพระเยซูตามพระคัมภีร์ไบเบิลเป็นภาษาจีน แสดงให้เห็นว่า การแปลคำสอนที่เกี่ยวกับคริสต์ศาสนาได้เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคสมัยนั้นแล้ว บันทึกบนแท่นศิลายังกล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีโอลิเฟน ในบันทึกกล่าวว่า “จักรพรรดิมีความเลื่อมใสศรัทธา จนมีพระราชโองการให้สร้างโบสถ์ทุกแคว้นแคว้นของประเทศ และแต่งตั้งมิชชันนารีโอลิเฟน ดำรงตำแหน่งผู้นำลัทธิมหายาน⁹ ที่นำความสงบสุขให้แคว้นแคว้น”

ฉะนั้น เมื่อใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประกอบกับหลักฐานอ้างอิงเชิงประจักษ์ ผู้วิจัยพบว่าตำแหน่งทางราชสำนักนี้ ส่งผลให้คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนมีบทบาทสำคัญด้านการปกครองที่สัมพันธ์กับสังคมในยุคสมัยนั้นจริง

⁹ ในบันทึกเขียนตำแหน่งนี้ว่า 镇国大法主 -เจิ้นกั๋วต้าฝ่าจู ซึ่งเป็นตำแหน่งสำคัญทางราชสำนักที่กำกับดูแลโบสถ์คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนที่กระจายอยู่ทั้งในเมืองหลวงและนอกเมือง อาจกล่าวได้ว่าเป็นเหมือนตำแหน่งพระสังฆราชในพระพุทธศาสนา ตำแหน่งนี้ เป็นประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยได้สืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องและให้ความหมาย 镇国大法主 -เจิ้นกั๋วต้าฝ่าจู ดังนี้ คำว่า 镇国 -เจิ้นกั๋ว มีหลายความหมาย 1) ทำให้บ้านเมืองสงบสุขมีเสถียรภาพ 2) เป็นตำแหน่งขุนนางระดับสูงเริ่มใช้ในสมัยราชวงศ์ซ่ง และคำว่า 大法 -ต้าฝ่า มีหลายความหมาย 1) กฎหมายหลักของประเทศ 2) ระเบียบในราชสำนัก 3) ภาษาทางพุทธศาสนา หมายถึง ศาสนาพุทธมหายาน (Modern Chinese Dictionary version7, 2016: 240) และคำว่า 主 -จู ให้ความหมายว่า 1) เจ้าภาพที่รับรองแขกหรือ 2) เจ้าของท่าสรับใช้ในยุคสมัยที่มีระบบทาส 3) ผู้นำหัวหน้า 4) สิทธิและอำนาจในสิ่งของนั้น ๆ สำคัญที่สุด 5) คำที่ใช้เรียกองค์พระผู้เป็นเจ้าของศิษยาภิบาลในคริสต์ศาสนา 6) สิ่งที่เกิดขึ้นจากภายในตนเอง (Modern Chinese Dictionary version7, 2016: 1709)

ถึงกระนั้น บทบาทของอโปลินและอับราฮัม ในฐานะเป็นมิชชันนารีคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนไม่ได้มีเพียงการเผยแผ่บทพระคริสตธรรมคำสอนขององค์พระเยซูผ่านการแปลพระคัมภีร์ด้านเดียว ในยุคสมัยนั้นกลุ่มอาหรับเรืองอำนาจมากขึ้นเรื่อย ๆ สร้างความเดือดร้อนในแถบเอเชียกลาง และส่งผลกระทบต่อการค้าสายไหมตอนนั้น ทำให้การค้าขายระหว่างแคว้นถึงกับแคว้นต่าง ๆ แถบตะวันตกเสียหายอย่างหนัก จักรพรรดิถังไท่จง ทรงมีพระราชดำริเพิ่มแนวป้องกันตามแนวชายแดน เพื่อรักษาเสถียรภาพการค้าตามเส้นทางสายไหม ด้วยเหตุนี้มิชชันนารีอโปลินได้ยื่นมือเสนอแนวทางการช่วยเหลือ ด้านหนึ่งทำให้จักรพรรดิถังไท่จงทรงเข้าใจสถานการณ์ดินแดนแถบตะวันตกผ่านอโปลิน เพื่อให้พระองค์ทรงกำหนดนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ อีกด้านหนึ่งตามเส้นทางสายไหมมีนักบวช มิชชันนารีในคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนอาศัยอยู่จำนวนมาก กองทัพแคว้นถึงที่ปกป้องตามแนวชายแดนจำเป็นต้องอาศัยสามัญชนที่อาศัยตามพื้นที่แถบนั้นคอยช่วยเหลือ ดังนั้นอโปลินในฐานะมิชชันนารีคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนอาศัยข้อได้เปรียบที่เคยแปลพระคัมภีร์เป็นภาษาจีนจึงรับหน้าที่เป็นผู้ติดต่อสื่อสาร สร้างคุณูปการด้านการเมืองและเศรษฐกิจการค้าต่อราชวงศ์ถัง ดังที่กล่าวมาสามารถสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในด้านเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองที่มีต่อประเทศจีนอย่างเห็นได้ชัดช่วงระยะเวลาหนึ่ง

ต่อมาในราชวงศ์อู่โจว (武周) ภายใต้การปกครองของจักรพรรดินีบูเช็คเทียน คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนเข้าสู่การทำลายครั้งสำคัญ เนื่องจากจักรพรรดินีบูเช็คเทียนศรัทธาในพุทธศาสนาและถือว่าเป็นยุคที่พุทธศาสนาในจีนเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด ช่วงระยะเวลานี้ต้องอธิบายไปพร้อมกับเหตุการณ์สงครามปกป้องพื้นที่ตามแนวชายแดน

ราชวงศ์อู่โจว รัชชกฉังโจว (长寿) ปีที่ 2 (ค.ศ. 693) สาเหตุเกิดขึ้นมาจากจักรพรรดินีทรงมุ่งเน้นสร้างความมั่นคงในราชสำนัก จึงผ่อนคลายกองกำลังทหารตามแนวชายแดน ส่งผลให้แคว้นตามแนวชายแดนสี่แคว้น ได้แก่ ชนเผ่าทิเบต ชนเผ่าเติร์กตะวันตก ชนเผ่าเติร์กตะวันออกและชนกลุ่มน้อยทางตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งทั้งสี่แคว้นร่วมมือกันเคลื่อนกองทัพบุกเข้ามาประชิดชายแดนแคว้นถึง เหตุการณ์นี้แคว้นต่าง ๆ โดยรอบต่างให้ความสนใจอย่างมาก จักรพรรดินีบูเช็คเทียน ทรงมีพระราชโองการตอบโต้กลับขึ้นเด็ดขาดส่งแม่ทัพใหญ่หวังเซียวเจี๋ย (王孝杰) ทำสงครามกับชนเผ่าทิเบตและชนเผ่าเติร์กตะวันตก และส่งแม่ทัพใหญ่หลี่ตั่วจั่ว (李多祚) ทำสงครามกับชนเผ่าเติร์กตะวันออกและชนกลุ่มน้อยทางตะวันออกเฉียงเหนือ กำลังทหารแคว้นถึงเกรียงไกรและแข็งแกร่งมาก ในเดือนที่ 2 ปี

ถัดมา (ค.ศ. 694) สามารถการบั้งสี่แคว้นสำเร็จ ชาวซี่ยชนะครั้งยิ่งใหญ่แพร่สะพัดไปทั่วทุกแคว้นผ่านพ่อค้าวานิช มิชชันนารี ทูตต่างแคว้น ส่งผลให้พระราชอำนาจของจักรพรรดินีบูเช็คเทียนในตอนนั้นโด่งดังและน่าเกรงขาม

ครั้นในเดือน 8 ปีเดียวกันมิชชันนารีอับบราฮัม¹⁰ ซึ่งดำรงตำแหน่งมุขนายกคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในตอนนั้น ถู้ออกสาจากเหตุการณ์ดังกล่าวผลักดันให้แคว้นพันธมิตรต่าง ๆ เสนอความคิดเห็นในการสร้างเสาหลักเทียนชู่ (天枢) ซึ่งเป็นเสาอนุสาวรีย์ชัยชิ้นแรกของโลก สูง 45.87 เมตร เส้นรอบวง 3.6 เมตร เพื่อยกย่องสรรเสริญพระราชอำนาจจากนั้นอู๋ซานซือ (武三思) ซึ่งเป็นพระภคิยานุและเป็นผู้ครองอำนาจในราชวงศ์อู๋โจวตอนนั้นกราบทูลขอให้จักรพรรดินีบูเช็คเทียน ทรงอนุญาตให้สร้างเสาหลักเทียนชู่ จนกระทั่งดำเนินการสร้างแล้วเสร็จในเดือนที่ 4 ปี ค.ศ. 695 เดือนที่ 4 องค์จักรพรรดินีบูเช็คเทียนทรงตั้งชื่อว่าเสาหลักอนุสาวรีย์ต้าโจววันกั๋วซงเต๋อเทียนชู่ (大周万国颂德天枢) ตามที่ระบุในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เสาหลักเทียนชู่นี้สร้างขึ้นจากคำริของอับบราฮัม และแคว้นต่าง ๆ ทางตะวันตกร่วมกันสมทบทุน ออกแบบโดยเหมาผัวหลัว (毛婆罗) จากจักรวรรดิตูปั๋วในตอนนั้น และแกะสลักโดยช่างแกะสลักชื่อเกาจูโหย่ว (高足西)

เสาหลักเทียนชู่คือสิ่งปลูกสร้างตามประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่เรื่องอำนาจในราชวงศ์อู๋โจวของจักรพรรดินีบูเช็คเทียน และภาพเหตุการณ์การเดินทางมาร่วมงานพระราชพิธีเปิดของทูตานุทูตในครั้งนั้นสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมืองการปกครอง ทางเศรษฐกิจ และทางวัฒนธรรมของราชสำนักถังในสมัยนั้น จากบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์นี้ แสดงให้เห็นชัดถึงบทบาททางการเมืองที่สำคัญของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในยุคสมัยนั้นอีกด้วย

ครั้นมาถึงรัชสมัยจักรพรรดิถังเสียนจง (唐玄宗) รัชศกเทียนเป่า (天宝) ปีที่ 14 (ค.ศ. 755) ได้เกิดเหตุการณ์ครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถังคือกบฏอันลือเวลานั้นคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีนเป็นเวลากว่า 120 ปี คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนตอนนั้นอยู่ภายใต้ศาสนจักรของจักรวรรดิซาชานีเยน ในเวลานั้นเกิดจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนและพวกเขาเลือกแสดงจุดยืนอยู่ข้างราชสำนักเพื่อปกป้องเสถียรภาพของราชสำนักถัง เหตุการณ์กบฏอันลือครั้งนี้มีขุนนางคนสำคัญชื่อว่ากั๋วจื่ออี้ สร้างผลงานปราบปรามและกวาดล้างกลุ่มกบฏจนราบคาบ ช่วงที่ปราบปราม

¹⁰ อับบราฮัม Abraham (阿罗憾) -อาหลัวฮั่น มีชีวิตอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 616 – 710 ตามหลักฐานเป็นเชื้อพระวงศ์เปอร์เซีย จักรวรรดิซาชานีเยน

กลุ่มกบฏ คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนได้แสดงบทบาทครั้งสำคัญ ตามบันทึกบนแท่นศิลาเขียนถึง มิซันนารีคริสตศาสนาเนสโทเรียนสวมชุดขาวชื่อว่า อีซื่อ¹¹ โดยบันทึกว่า “ทรงมีพระราชโองการแต่งตั้งให้เฟินหยังจวินหวังกัวจื่ออี (汾阳郡王郭子仪) ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพใหญ่เมืองซัวฟิง (朔方) และประโยคบนแท่นศิลาที่เขียนว่า “เป็นลูกน้องของกัวจื่ออี และเป็นเหตุเป็นตาให้กับทางการทหาร จนได้รับปูนบำเหน็จจิรวม่ง แต่ไม่นำไปใช้ในเรื่องส่วนตัว”

ประโยคด้านบนแสดงให้เห็นว่ามิซันนารีคริสตศาสนาเนสโทเรียนอาศัยสถานะพิเศษของตนเองที่ช่วยเป็นเหตุเป็นตาให้กับทหารของราชสำนักเป็นข้อได้เปรียบ แม้ในประวัติศาสตร์ไม่มีบันทึกชัดเจนว่ามิซันนารีดังกล่าวได้สร้างคุณประโยชน์ด้านใดให้ทางการทหาร แต่หลังปราบกลุ่มกบฏสำเร็จ จักรพรรดิถังเสวียนจงทรงแต่งตั้งมิซันนารีคริสตศาสนาเนสโทเรียนอีซื่อให้ดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการทหารเขตภูมิภาคและขุนนางชั้นสาม¹² อีกทั้งยังพระราชทานจิรวม่งให้อีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การปราบกบฏครั้งนี้มิซันนารีผู้นี้ได้สร้างผลงานอย่างใหญ่หลวง

บทบาทของมิซันนารีคริสตศาสนาเนสโทเรียนอีซื่อ ยังปรากฏในบันทึกในแท่นศิลาอีกว่า “มิซันนารีอีซื่อมาจากเมืองราชคฤห์¹³ เขาใช้สินทรัพย์ที่ได้รับพระราชทานจากราชสำนัก ทำนุบำรุงโบสถ์คริสต์ศาสนาแห่งหนึ่งในเมืองฉิงอานให้อยิ่งใหญ่สวยงาม เขาไม่

¹¹ แท่นศิลามีบันทึกไว้ว่า มิซันนารีอีซื่อ 伊斯มาจากเมืองราชคฤห์ (เมืองหลวงของแคว้นมคธสมัยพุทธกาล) ด้านล่างสุดของแท่นศิลามีการสลักภาษาซีรีแอ็ก ใจความว่า “ปีค.ศ. 781 ผู้สร้างแท่นศิลานี้คือ พระสังฆราชชื่อYazd-bozid ที่อยู่เมืองฉิงอาน เป็นบุตรของBalkh ชาวTahuristan” นักวิชาการฝั่งตะวันตกให้ความเห็นว่าชื่อ (Yazd-bozid) ที่สลักบนแผ่นศิลา ก็คือมิซันนารีคริสตศาสนาเนสโทเรียนที่ชื่ออีซื่อ 伊斯 ที่สลักบนแท่นศิลา (Peter, 1999: 203)

¹² 殿中监 (เตียนจงเจียน) เป็นตำแหน่งขุนนาง เริ่มใช้ตั้งแต่สมัยสามก๊กถึงราชวงศ์ถัง เป็นขุนนางชั้นสาม เป็นผู้บังคับบัญชาดูแลเครื่องใช้สอย เครื่องเสวยในวังหลวง บังคับบัญชากองโอสถ กองอาภรณ์ กองเสวย เป็นต้น

¹³ เมืองราชคฤห์ เป็นชื่อเมืองหลวงของแคว้นมคธสมัยพุทธกาล ตามบันทึกบนแท่นศิลา บอกสถานที่ต้นทางการมาของมิซันนารีคริสตศาสนาเนสโทเรียนชื่ออีซื่อและจากข้อมูลบนแท่นศิลานี้สันนิษฐานโดยมีหลักฐานระบุว่าสมัยพระเจ้าพิมพิสารนั้น เมืองราชคฤห์เจริญรุ่งเรืองจนเป็นเมืองสำคัญ ในฐานะศูนย์กลางการค้าและที่อยู่อาศัยของนักบวชเจ้าลัทธินโยใหญ่ (Dutt, 1941) สอดคล้องกับหลักฐานจากคัมภีร์ฝ่ายศาสนาเซนซึ่งระบุว่าเมืองราชคฤห์เป็นมหานครที่ร่ำรวย สนุกสนาน และครื้นเครงตลอดกาล (Bimala, 1946)

เพียงทำนุบำรุงสิ่งปลูกสร้างโบสถ์วิหาร แต่ยังมีมุ่งดำเนินพันธกิจในฐานะของมิชชันนารีในคริสต์ศาสนานิสโตเรียน จัดพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์หลังชีวิต (灵修) ซึ่งเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ทางพระวิญญาณบริสุทธิ์ขึ้นทุกปี ทั้งยังถ่ายทอดพระวจนะคำสอนของพระเจ้าเป็นเจ้าตามพระคัมภีร์ส่งเสริมศิษย์ให้เข้ารับเชื่อในองค์พระผู้เป็นเจ้า ส่งผลให้คริสต์ศาสนานิสโตเรียนมีชื่อเสียงโด่งดัง ไม่เพียงเท่านั้นบันทึกยังเขียนอีกว่า ความศรัทธาของมิชชันนารีมีชื่อเสียงไม่ได้มีเพียงสั่งสอนถ่ายทอดพระวจนะขององค์พระผู้เป็นเจ้าให้กับศิษย์ผู้รับเชื่อเท่านั้น เขายังดำเนินพันธกิจของพระเจ้าด้านต่าง ๆ อีกด้วย เช่น พันธกิจการกุศลช่วยเหลือคนยากจนภายในเมืองฉงอัน แจกจ่ายเสื้อผ้าและอาหาร ให้คนยากจนไร้บ้าน ช่วยเหลือศพไร้ญาติ อีกทั้งยังมีความรู้ทางการแพทย์ ช่วยรักษาคนป่วยให้หายจำนวนมาก” ข้อความดังกล่าวเป็นพันธกิจด้านการกุศล บันทึกถึงบทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ของคริสต์ศาสนานิสโตเรียนผ่านมิชชันนารีชื่อ

เมื่อเทียบเคียงความหมายตามเอกสารทั้งหมดที่สืบค้น ทำให้เกิดประเด็นคำถามว่า หากคริสต์ศาสนานิสโตเรียนได้เคยเผยแผ่เข้าไปในดินแดนพุทธกาลแล้ว บทบาทและการปรากฏของคริสต์ศาสนานิสโตเรียนในอินเดียสมัยพุทธกาลมีขึ้นตามหลักฐานนี้หรือไม่ จึงมีพื้นที่ให้ค้นคว้าโดยสามารถเริ่มเทียบเคียงจากบันทึกบนแท่นศิลา

เมื่อค้นคว้าเทียบเคียงตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าคริสต์ศาสนาได้เข้ามา มีพัฒนาการและบทบาททางสังคมในหลายด้านตั้งแต่ศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา ผ่านพ่อค้านักเดินทาง คนเร่ร่อน มิชชันนารี ตามเส้นทางสายไหม จนกระทั่งถึงรัชศกเจินกั๋ว ปีที่ 9 (ค.ศ. 635) คริสต์ศาสนานิสโตเรียนได้เข้ามาเผยแผ่ยังประเทศจีนอย่างเป็นทางการ ถือได้ว่าคริสต์ศาสนานิสโตเรียนเจริญรุ่งเรืองอย่างที่สุดยุคสมัยหนึ่งก็ว่าได้

ครั้นมาถึงรัชสมัยของจักรพรรดิถังอุ๋งจิ้ง รัชศกฮุยซัง ปี ค.ศ. 845 พระองค์ได้ทำให้เกิดเหตุการณ์การข่มเหงต่อต้านชาวพุทธครั้งใหญ่ในจีน ด้วยเหตุผลทางการเงินและสาเหตุอื่น เพื่อขจัดศาสนาพุทธ และศาสนาต่างชาติ ส่งผลให้คริสต์ศาสนานิสโตเรียนซึ่งเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีนได้ 210 ปีพลอยได้รับผลกระทบตามไปด้วย

ในตอนนี้นักพรตลัทธิเต๋าคนหนึ่งชื่อเจ้ากู่เจิน (赵归真) ได้เสนอแนวคิดให้กวาดล้างศาสนาพุทธ จนกระทั่งในรัชศกฮุยซัง ปีที่ 5 ปี ค.ศ. 845 จักรพรรดิถังอุ๋งจิ้ง มีพระราชโองการ ทำลายวัด วิหารศาสนาพุทธทั่วประเทศ และขับไล่พระสงฆ์ ซึ่งในครั้งนี้นิสโตเรียนที่เผยแผ่มากว่า 210 ปี เป็นอันต้องหยุดชะงักลงในเหตุการณ์นี้ มีบันทึกอยู่ในเอกสารบันทึกโบราณถึงฮุยเย่า (唐會要) ที่เขียนขึ้นโดยหวังฝู (王溥)

อัครมหาเสนาบดีในสมัยราชวงศ์ซ่งเหนือมีความว่า “มีคำสั่งให้ขับไล่มิชชันนารีคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน 3,000 กว่าคนออกจากเมือง”

เพราะฉะนั้น การข่มเหงกวาดล้างศาสนาต่างชาติครั้งนี้ไม่ใช่เพียงแค่ชาวพุทธจะถูกกระทำอยู่ศาสนาเดียว ศาสนาอื่นก็ถูกข่มเหงด้วยเช่นกัน คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนซึ่งกำลังเติบโตเป็นอย่างดีในจีนจึงเข้าสู่ภาวะหยุดชะงักอยู่ระยะหนึ่ง

แม้คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนจะเสื่อมลงในปลายราชวงศ์ถังจนอยู่ในสถานะสงบนิ่งในสมัยราชวงศ์ซ่ง แต่ในยุคสมัยราชวงศ์ซ่ง ผู้วิจัยพบว่าคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนยังทำกิจกรรมเคลื่อนไหวพันธกิจขององค์พระผู้เป็นเจ้าตามความเชื่อของพวกเขาที่เมืองเกาซิง (高昌¹⁴) จนกระทั่งถึงราชวงศ์หยวนคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนกลับมามีบทบาทอีกครั้ง (Si. 2019: 320) ถึงอย่างไรก็ตามการเสื่อมถอยของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนไม่ได้ทำให้ความเชื่อและความศรัทธาของประชาชนในยุคสมัยราชวงศ์ถังที่สร้างขึ้นมาสองร้อยกว่าปีที่รุ่งเรืองและได้รับการต้อนรับจากเชื้อพระวงศ์จนเชื่อได้ว่าเป็นศาสนาสำคัญ รวมถึงการสร้างโบสถ์วิหารจำนวนมากและบทบาทมิชชันนารี ศิษยาภิบาลที่เผยแผ่ศาสนาออกไปหลายเมื่อในยุคหนึ่ง ทั้งหมดนี้ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์เชิงประจักษ์ที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรบนแท่นศิลาคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน

อภิปรายผลการวิจัย

ในยุครุ่งเรืองของจักรวรรดิโรมันตะวันออก ศาสนาที่มีบทบาทสำคัญและเป็นตัวขับเคลื่อนกระแสความศรัทธาของชาวเมืองโรมันตะวันออกก็คือ คริสต์ศาสนาเนสโทเรียน หรือศาสนจักรตะวันออก ซึ่งสอดคล้องกับ Bakers (2021: 14) และ Thavaraputt (2017: 27) ที่ได้กล่าวว่า กลุ่มเนสโทเรียนคือกลุ่มชาวคริสต์ที่มีถิ่นฐานในตะวันออกกลาง และมีบทบาทสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของคริสต์ศาสนาในช่วงศตวรรษที่ 4-8 คนกลุ่มนี้ได้มีปฏิสัมพันธ์ทั้งกับจักรวรรดิโรมัน จักรวรรดิซาซาเนียน และจักรวรรดิอิสลาม และสามารถสถาปนาคริสตจักรแห่งตะวันออก

จนกระทั่งทางจักรวรรดิโรมันตะวันออกได้ส่งพระสังฆราชชื่ออโปลินเดินทางมายังประเทศจีนซึ่งตรงกับรัชศกถังไท่จง ตามหลักฐานที่มีทำให้เห็นว่าสังคมในยุคนั้นมีศาสนานี้อยู่จริงและชาวจีนทุกคนชั้นยอมรับด้วยใจเปิดกว้าง รับเอาศาสนาและความเชื่อของชาติอื่น ผ่านพื้นฐานความคิดเดิมที่มีลัทธิขงจื๊อกับลัทธิเต๋าเป็นแก่นแกน สอดคล้องกับ

¹⁴ เป็นเมืองแห่งหนึ่งในเขตปกครองตนเองซินเจียงอุยกูร์ในปัจจุบันของประเทศจีน

Ting (2561: 16) ที่กล่าวว่า สภาพสังคมราชวงศ์ถังตอนต้นมีการเปิดกว้างมากขึ้นในหลายด้าน และยังเปิดกว้างยอมรับคนทุกชนชั้นที่เป็นผู้ที่มีความสามารถ ไม่ว่าจะเป็นประชาชนชาวฮั่นหรือประชาชนที่มาจากชนเผ่าต่าง ๆ รวมถึงศาสนาและความเชื่อจากต่างชาติ ผ่านเส้นทางสายไหมอีกด้วย และยังสอดคล้องกับ Xi (1995: 118) ที่กล่าวถึงเส้นทางสายไหม ที่เป็นเส้นทางทางบกที่เชื่อมโยงประเทศจีนกับเอเชียกลาง เอเชียตะวันตก เอเชียใต้ ทวีปยุโรปและทวีปแอฟริกาเหนือ เส้นทางนี้สามารถไปสู่อินเดีย อาหรับ เปอร์เซีย ซึ่งเส้นทางสายไหมนี้เป็นทั้งเส้นทางเศรษฐกิจการค้าสำคัญ เป็นเส้นทางการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในสมัยนั้น

ด้วยเหตุนี้ คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนได้เดินทางเข้ามาเผยแผ่ตามเส้นทางสายไหม ซึ่งมีหลักฐานทางประวัติที่ขุดพบและรอให้นักโบราณคดีขุดค้นอีกจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับ Hou (2014: 47) ที่กล่าวไว้ว่า มินักโบราณคดีได้ขุดพบหลักฐานชิ้นสำคัญตามประวัติศาสตร์ ที่เมืองซีอานในสมัยราชวงศ์หมิง รัชศกเทียนลี่ปีที่ 3-5 (ค.ศ. 1623-1625) มีชื่อว่า ต้าฉินจิงเจียวหลิวลิ่งจิงกั๋วเปย หรือแท่นศิลาคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนแห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออก แท่นศิลาชิ้นนี้เป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่บ่งชี้ถึงการปรากฏตัวของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในจีนชิ้นสำคัญ

ถึงกระนั้นกระแสการเคลื่อนที่ทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะ คริสต์ศาสนาเข้ามายังภูมิภาคตะวันออกรวมไปถึงประเทศจีนนั้น มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์รวมถึงหลักฐานเทียบเคียงให้เห็นชัดเจนอยู่หลายชิ้น ซึ่งสอดคล้องกับ Zhao (2020: 6) ที่กล่าวไว้ว่า ในศตวรรษที่ 3-4 พบหลักฐานเทียบเคียงชิ้นหนึ่งคือ คัมภีร์ลัทธิเต๋า ไทซิงจินเย่เสินตันจิง บรรพสุดท้าย ในบทนำของเป้าผู้จื่อ มีบันทึกว่าความเชื่อคริสต์ศาสนายูโรมันในอดีตกาลได้เข้ามามีบทบาทในสังคมของชาวจีนบ้างแล้ว และต่อมาในศตวรรษที่ 5-6 ช่วงรัชสมัยเป่ย์เว่ย์ เมืองลั่วหยางได้ปรากฏมิชชันนารีคริสต์ศาสนาแล้ว ตามบันทึกในคัมภีร์ลั่วหยางสังฆารามร่าลิก เพราะฉะนั้นการเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศจีนได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 3 แล้วผ่านคำสอนของมิชชันนารี พ่อค้า นักเดินทาง ตามเส้นทางสายไหมในเวลานั้น อีกทั้งเพื่อเน้นย้ำถึงบทบาทคริสต์ศาสนาในความคิดของชาวจีนเวลานั้นสามารถเทียบเคียงเนื้อหาในบันทึกของจีนและบันทึกในพระคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งมีเนื้อหาที่ใกล้เคียงกันมาก บ่งชี้ให้เห็นว่าการเข้ามาของคริสต์ศาสนาได้หยั่งรากถึงแนวคิดของประชาชนผ่านบันทึกประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจีน ซึ่งสอดคล้องกับ Yang and Zhang (2020: 104) ได้กล่าวถึง บันทึกในสมัยเว่ยจิ้นราชวงศ์เหนือใต้ รัชสมัยจักรพรรดิเหลียน

หยวนตี้เซียวอี้ (ค.ศ. 552-554) คัมภีร์จินโหลวจื่อ บรรพที่ 6 บันทึกบทความทั่วไปตอนที่ 13 มินิทานสุภาชิตเรื่องเศรษฐีชื้ออแกะกับพระคัมภีร์ไบเบิลพันธสัญญาเดิมบทพระธรรม 2 ซามูเอล บทที่ 12: 1-4 “เรื่องนาอันกล่าวโทษดาวิด” ซึ่งเนื้อหาของทั้งสองเรื่องนี้มีความสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกันอย่างเห็นได้ชัด

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงบทบาทสำคัญของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในสมัยราชวงศ์ถัง บนแท่นศิลา ตาฉินจิ้งเจียวหลิวสิงจกั่วยเปย หรือแท่นศิลาคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนแห่งจักรวรรดิโรมันตะวันออก มีเขียนบันทึกไว้มากมาย ทั้งบทบาททางการทหาร บทบาททางด้านสังคมสงเคราะห์ และบทบาททางการปกครอง ทำให้เห็นได้ชัดว่า สังคมในสมัยราชวงศ์ถังมีคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนอยู่จริง คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนในเวลานั้นมีความสำคัญ ในการส่งเสริมและสนับสนุนราชสำนักถึงเกือบทุกด้าน และถือได้ว่าเป็นส่วนเล็กน้อยหนึ่งที่ช่วยพัฒนาสังคมจีน ซึ่งสอดคล้องกับ บันทึกในแท่นศิลาที่เขียนถึงมิชชันนารีเนสโทเรียนช่วยเหลือแม่ทัพกวาดล้างกลุ่มกบฏอันสือ เขียนถึงมิชชันนารีเนสโทเรียนที่เปิดโรงงานช่วยเหลือชาวบ้านแจกจ่ายอาหารและเครื่องนุ่งห่ม และเขียนถึงการเข้ารับตำแหน่งขุนนางในราชสำนักของมิชชันนารีเนสโทเรียนอีกด้วย

สรุป

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบตอกย้ำให้เห็นว่าการเผยแผ่คริสต์ศาสนาในประเทศจีนมีมาตั้งแต่สมัยโบราณทั้งในรูปแบบคำสอนที่สอดแทรกเข้ากับนิทานสุภาชิตเข้ามาในรูปแบบคำสอนแสดงความหมายของลัทธิเต๋า และหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ยืนยันการเข้ามาเผยแผ่อย่างเป็นทางการ จนถึงช่วงหยุดชะงักในปลายราชวงศ์ถัง

ทั้งนี้ พัฒนาการและบทบาทคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนเข้ามาเผยแผ่ในประเทศจีนอย่างเป็นทางการ บทบาทที่สำคัญของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนคือการมีส่วนร่วมช่วยสร้างเสถียรภาพ ความมั่นคง ความเจริญรุ่งเรืองในประเทศจีนดังมีบันทึกการมีส่วนร่วมช่วยเหลือในเหตุการณ์กบฏอันสือ บทบาททางสังคมสงเคราะห์ช่วยเหลือชาวบ้านผู้ยากไร้ ซึ่งเป็นพันธกิจที่เป็นรูปธรรมดังที่แสดงให้เห็นตามบันทึกในแท่นศิลาคริสต์ศาสนาเนสโทเรียน และบทบาทในการสร้างชื่อเสียงให้ราชวงศ์ถังโด่งดังไปไกลถึงดินแดนทางตะวันตก จากเหตุการณ์การสร้างเสาหลักเทียนชู่ ยังผลให้เชื้อพระวงศ์ ขนชั้นปกครองยอมรับและศรัทธาในคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนอย่างเห็นได้ชัด รวมถึงรื้อรอยกิจกรรมการแปลพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมบางส่วนเป็นภาษาจีนอย่างเป็นทางการปรากฏตั้งแต่ต้นราชวงศ์ถัง

และพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถเทียบเคียงได้ว่ากิจกรรมการแปลพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาเดิมได้ปรากฏตั้งแต่ยุคราชวงศ์จิ้นตะวันออกอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพัฒนาการและบทบาทการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านความเชื่อความศรัทธาตามหลักความเชื่อทางคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนได้เข้าถึงจิตใจของประชาชนในยุคสมัยนั้นผ่านกิจกรรมความสัมพันธ์ทางสังคม อีกทั้งปรากฏหลักฐานยืนยันได้ว่าเป็นการหยั่งรากหลอมรวมเข้ากันเป็นพหุวัฒนธรรมในทุกชนชั้น สังคมเปิดกว้าง ประชาชนเข้าถึงหลักคำสอนได้ง่าย เพราะฉะนั้นหลักคำสอนที่เกิดขึ้นและเผยแผ่ต่อกันมาอย่างอ้อมมีเค้ารางที่คล้ายคลึงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้แต่ลัทธิความเชื่อขงจื๊อก็คือ ลัทธิเต๋าของเหลาจื๊อก็คือ เพราะสังคมในยุคนั้นผู้วิจัยเห็นว่าประชาชนได้หลอมรวมคำสอนเป็นพหุวัฒนธรรมไปบนหลักคำสอนของแต่ละยุคสมัยไปแล้ว ดังนั้นด้านสังคมพลวัต ศาสนาแต่ละศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาในประเทศจีนทุกยุคสมัยไม่ได้สูญสลายหายไป ทว่าได้ฝังอยู่ในความคิดของประชาชนแล้วและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบการดำรงชีวิตในยุคสมัยนั้น ๆ ส่งผลให้คริสต์ศาสนาเนสโทเรียนได้หลอมรวมเข้ากับพหุวัฒนธรรมในยุคสมัยนั้นและเป็นที่ยอมรับในสังคมทุกชนชั้น ซึ่งถือได้ว่าพัฒนาการและบทบาทของคริสต์ศาสนาเนสโทเรียนได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในพัฒนาการสังคมจีน

References

- Bakers M. (2021), **History and Evolution of Christianity: 1st Century**. Cambridge Stanford Books.
- Bimala C. L. (1946). **The Magadhas in Ancient India**. London: The Royal Asiatic Society Press.
- Dutt N. (1941). **Early Monastic Buddhism vol. 1**. Calcutta: Calcutta Oriental Press Ltd.
- Horton. W. H (1996). **The Trinitarian Concept of God**. [in Thai]. Bangkok: Division of Christian Bibliography, Charoentham Printing House.
- Hou L. X. (2014). **Research on Stele Inscriptions in Tang Dynasty**. [in Chinese] Doctoral Dissertation. Shaanxi Normal University.
- Ludovico di Varthema. (1863). **The Travel of Ludovico di Varthema**, p. 212-213. London: Hakluyt society Press.

- Peter H F. (1999). **The expansion of the Christian Church of Persia to China during the Tang Dynasty [M].** p. 203. Xi'an: Sanqin Publishing House.
- Si M. L. (2019). **General History of China** [in Chinese]. Beijing: Qunyan Press.
- Srisomthawin B. (2016). Examining the Two Versions of The Judgment's Chinese Translation: A Comparative Study [in Thai]. **Chinese Studies Journal Kasetsart University, 9** (2), 91-183.
- Thavaraputt S. (2017). The Church of the East and the Preservation of Western Intellect. [in Thai]. **Journal of Letters Chulalongkorn University, 46** (1), 27-57.
- Ting He. (2018). **Status and roles of women in the early Tang Dynasty (AD 618-754).** [in Thai]. Master of Arts Program in History. Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University.
- Wang L. P. (2021). A Preliminary Study on the Sinicization of Nestorianism in Tang Dynasty [in Chinese]. **China Academic Journal Electronic Publishing House. 11**, 49-52.
- Wu Q. (1986). Study of the Psalm of the Trinity of Christianity Nestorian [J] [in Chinese]. **“Central” Journal of Institute of History and Linguistics, 3.**
- Xi X. (1995). Land Silk Road and Han-Tang Dynasties' Border Trade. [in Chinese]. **Journal of Zhengzhou University (Philosophy and Social Sciences Edition), 2**, 117-120.
- Yang X. H & Zhang Z. (2020). Research on Translation and Influence of Nestorian Bible Literature in Tang Dynasty. [in Chinese]. **Journal of Changchun Normal University. 36** (11), 103-108.
- You L. Feng. (2020). **A Short History of Chinese Philosophy** [in Chinese]. Beijing: Publishing House of China.

- Zhao L. Y. (2020). The Concept of Extra Territorialism in Early Period of Taoism from "TaiqingJinyeShendanjing". [in Chinese]. **China Academic Journal Electronic Publishing House. 5, 4-7.**
doi: 10.19420 /j. cnki .10069593.
- Zhongguo shehui kexue yuyan yanjiusuo cidian bianjish. (2016).
Xiandai hanyu cidian (di 7 ban) [Modern Chinese Dictionary (7th Edition)]. Beijing: The Commercial Press.